

Strategie kontroly zbrojení – precizní analýza Stuarta Crofta

Stuart Croft: Strategies of Arms Control, A History and Typology. Manchester & New York 1996, 224 stran, ISBN 0-7190-4878-8.

Válčení je nepochybně stejně staré jako lidstvo samo, a proto dějiny válek se všemi svými proměnami tvoří nedělitelnou součást dějin lidského pokolení. Ze zkušeností s válečnými konflikty, s jednáními o míru a s koncepcemi, jež měly vymezovat vztahy mezi národy či státy, se vyvinula teorie a praxe kontroly zbrojení a odzbrojení, která se vyvíjela v průběhu celých dějin a byla výrazně modifikována mezinárodněpolitickými událostmi našeho století.

Vymezíme-li kontrolu zbrojení jako činnost nějakým způsobem omezující vývoj a rozšiřování vojenského potenciálu (přičemž jejím cílem je dosažení míru jako důsledku parity sil protivníků) a definujeme-li termín odzbrojení jako proces snižování počtu zbraní až do jejich úplné likvidace (přičemž cílem odzbrojení je dosažení míru v důsledku neexistence vojenského arzenálu), pak z definic obou pojmů vyplývá, že dějiny znají mnoho událostí, jednání a koncepcí, týkajících se kontroly zbrojení, ale jen velmi málo případů, kdy šlo o pravé odzbrojení. Je tedy zřejmé, že i snižování počtu zbraní, které nevede k úplnému odzbrojení, je spíše prostředkem kontroly zbrojení než odzbrojení. Z toho lze vyvodit, že právě teorie a praxe kontroly zbrojení významně ovlivňovaly a ovlivňují dění na mezinárodní politické scéně a dobrá orientace v této oblasti umožňuje pochopit chování států nebo různých aliancí.

Právě důležitost kontroly zbrojení podnítila Stuarta Crofta, profesora mezinárodních vztahů na Univerzitě v Birminghamu, k napsání obsáhlé práce *Strategies of Arms Control, A History and Typology (Strategie kontroly zbrojení, historie a typologie)*. Ve své studii si kladl za úkol postihnout povahu, rozšíření a prohloubení kontroly zbrojení v období po skončení studené války, tedy v první polovině 90. let 20. století.

Již jen z letmého prolistování jeho knihy je zřejmé, že z formálního hlediska jí nic nechybí, a proto se autor nemusí bát kritiky kvůli chybějícímu rejstříku, úvodu či závěru. Při pozornějším pohledu jistě nikomu neunikne pevná strukturace obsahu a zejména snaha o snadnější uvedení čtenáře do problematiky tím, že hned na začátku je přehledně uveden seznam tabulek a zkratk, týkajících se smluv a různých typů zbraní. Časté používání zkratek v textu proto čtenáři nepůsobí žádné problémy. Také samotný text recenzované knihy je pevně strukturován, neboť každá kapitola obsahuje nějaký úvod, vlastní pojednání problému a závěr. U jednotlivých kapitol najdeme též shrnutí, takže čtenář na každém místě knihy ví, kde se právě nachází. Tato pevná struktura, kde navíc autor rozeznává příčinu od následku, jistě přispěje ke snazšímu porozumění i ze strany českého čtenáře. Zmíněné zvládnutí formální stránky by mělo být samozřejmostí pro každého autora, ale nebývá to tak vždy.

V úvodu k celé studii Stuart Croft naznačuje svůj názor na prospěšnost procesu kontroly zbrojení a vymezuje se vůči knize Colina Graye *House of Cards: Why Arms Control Must Fail* z roku 1992, jejíž autor tvrdí, že kontrola zbrojení je nedůležitá, neboť režimy kontroly zbrojení jsou dosažitelné pouze mezi státy, které je nepotřebují. Dále je Gray přesvědčen o tom, že kontrola zbrojení pomáhá pouze zabránit vypuknutí války. Croft naproti tomu pokládá toto hledisko za příliš úzké a nabízí další prospěšné funkce kontroly zbrojení. Celkově vyvrací Grayovu teorii a na základě svých protiargumentů chce vystavět základní pilíře své analýzy.

Celý text recenzované publikace lze obsahově rozdělit – jak již napovídá sám podtitul knihy (*A History and Typology*) – na dějiny kontroly zbrojení (jedna kapitola) a na typologii kontroly zbrojení (pět kapitol). V kapitole o dějinách kontroly zbrojení, nazvané *Evoluce kontroly zbrojení*, chce autor ukázat dlouhou historii kontroly zbrojení od starověku až po období studené války, čímž poukazuje na to, že kontrola zbrojení není výmyslem 20. století. Zvláštní pozornost přitom věnuje období 1648–1914 a poté období mezi světovými válkami. Na konci historického přehledu, který si nečiní nárok na podrobnou historickou přednášku, autor připojuje dvě hlediska, podle nichž by všechny smlouvy a ujednání o kontrole zbrojení měly být posuzovány, a to hledisko rozšíření kontroly zbrojení (tj. za jakým účelem ta která smlouva byla uzavřena) a hledisko prohlubování kontroly zbrojení (tj. kolik detailů a prověřovacích opatření ta která smlouva obsahuje).

Zcela zvláštní postavení ve svém dějinném přehledu Stuart Croft přisuzuje studené válce, jež byla ovlivněna hrozbou atomového střetu. Jaderná zbraň svou povahou globálního ničitele totiž vyvolala přehodnocení dosavadní teorie a praxe kontroly zbrojení. Období studené války autor rozděluje na pět etap vývoje teorie a praxe kontroly zbrojení. V první fázi (50. léta) probíhala diskuze o kontrole zbrojení a byly sestavovány jaderné strategie hlavně na bázi jaderné rovnováhy mezi USA a tehdejším SSSR. Druhou fází (následující období do roku 1972) nazývá Croft „pravou kontrolou zbrojení“, kdy se obě supervelmoci snažily o posílení strategické stability založené na vzájemně zaručeném zničení (MAD). Třetí fáze (1972–1979) „politické kontroly zbrojení“ přinesla podpis smluv SALT 1, SALT 2 a také helsinské rozhovory. Čtvrtá fáze (1979–1985) znamenala „kolaps kontroly zbrojení“, protože se v letech 1983–1985 neuskutečnila žádná jednání o kontrole jaderných zbraní. Poslední fáze (1985–1989) přinesla „novou kontrolu zbrojení“ spojenou s koncem studené války.

Periodizaci vývoje kontroly zbrojení během studené války Stuart Croft doplnil typologií kontroly zbrojení. Přitom rozlišuje pět typů kontroly zbrojení, jejichž vývoj v dějinách stručně popisuje. Vývoji každého z těchto pěti typů kontroly zbrojení v průběhu ukončování a po skončení studené války věnuje jednu kapitolu.

Prvním typem je kontrola zbrojení na konci velkých konfliktů. Tady autor uvádí jako příklad jednání o snížení stavu strategických zbraní (START 1) a rozhovory o snížení konvenčních sil v Evropě (CFE) a podrobně se jimi zabývá. Druhým typem je kontrola zbrojení, jejíž funkcí je posílení strategické stability. Příkladem z 90. let je smlouva START 2. Třetí typ tvoří kontrola zbrojení za účelem vytvoření norem chování. Za příklad zde slouží smlouvy založené na opatřeních k posílení důvěry a bezpečnosti (CSBMs), a to Smlouva o otevřeném nebi a Vídeňské dokumenty. Jako čtvrtý typ kontroly zbrojení Croft uvádí ovládání šíření zbraní. Ačkoli se tato kapitola zabývá převážně poststudenoválečným obdobím, přesto se zmiňuje o Smlouvě o nešíření jaderných zbraní (1968). K ní také přistoupily jaderné nástupnické státy bývalého SSSR, které se měly zbavit svého jaderného arzenálu. Do této oblasti patří rovněž smlouvy o zákazech zkoušek jaderných zbraní a konvence o zákazu chemických zbraní. Posledním typem je pak kontrola zbrojení prováděná mezinárodními organizacemi, kde dominantně vystupuje OSN, a to hlavně svou rolí v dohlížecích misích v místech konfliktů a přijímáním embarga na dovozy zbraní do určitých států.

Závěr recenzované publikace obsahuje odpovědi na úvodní otázky, což svědčí o dokonalé struktuře celé analýzy. První otázka se týkala rozšíření kontroly zbrojení v 90. letech 20. století. V tomto případě Stuart Croft dospěl k závěru, že v poststudenoválečné éře bylo oproti minulosti využito všech pěti typů kontroly zbrojení. Na druhou otázku, týkající se hloubky kontroly zbrojení po skončení studené války, odpověděl Croft rozčleněním smluv či dohod do kategorií „velmi hluboká“, „mírně hluboká“ a „mělká“ dohoda/smlouva. Hloubka takové smlouvy závisela na množství detailů a na prověřovacích opatřeních obsažených ve smlouvě. Podle tohoto kritéria bylo nutné každou smlouvu posuzovat zvlášť.

S poslední otázkou, mířící na samu povahu kontroly po skončení studené války, se Stuart Croft vypořádal ve svém závěrečném shrnutí. Říká, že tématem jeho knihy nebylo

stanovení kritérií, podle nichž by se smlouvy o kontrole zbrojení dělily na dobré a špatně, neboť podle jeho názoru neexistuje obecné pravidlo pro toto dělení. Je ale možné určit formy-typy kontroly zbrojení, které se vyskytly v první polovině 90. let, o což se autor pokusil. Tyto typy pak vystihují onu povahu kontroly zbrojení, která je v současné době praktikována.

Na závěr se Stuart Croft krátce zmiňuje i o budoucnosti kontroly zbrojení, přičemž nespokuljuje, nýbrž se pokouší vyvodit logické závěry ze své analýzy. Za prvé se domnívá, že kontrola zbrojení bude pokračovat. Za druhé předpovídá další šíření kontroly zbrojení a tedy je možné i vytvoření dalších typů. Zatímco doposud zaujímaly snad nejvýznamnější místo v hierarchii zmíněných pěti typů aktivity OSN, lze podle Croftova názoru předpokládat vzestup kontroly zbrojení za účelem vytváření norem chování. A nakonec za třetí se autor zmiňuje o prohlubování smluv a dohod. I v této oblasti je možné očekávat zdokonalování, které však závisí na technických možnostech a nákladech.

Po formální stránce – jak již bylo naznačeno – nelze knize Stuarta Crofta vytknout nic. Pokud jde o obsah, je nutné připojit několik poznámek. Za prvé je třeba se ptát, zda Croft dosáhl v knize svého cíle a zda je jeho studie svým zaměřením prospěšná. Autor si položil v úvodu otázku, na niž byl svou analýzou schopen odpovědět. Z tohoto pohledu tedy nepochybně splnila Croftova analýza svůj účel, neboť se neopírá o falešné argumenty či spekulace, ale vychází z faktografických údajů a z ověřitelných pramenů. Zaměření studie (jež je určena hlavně specialistům z oboru bezpečnosti) na typologii kontroly zbrojení je jistě prospěšnější, než kdyby se autor snažil definovat obecná pravidla pro tvoření dobrých či špatných smluv. Každá smlouva je totiž „dítětem“ jiné situace a její sestavování je víceméně vždy originální, i když se určité podobnosti mezi smlouvami a dohodami dají vytypovat. O to se ostatně Stuart Croft pokusil a jeho předkládaná typologie by měla všem zájemcům posloužit jako teoretický základ znalostí pro praktickou orientaci v oblasti tak komplikovaného fenoménu, jakým kontrola zbrojení podle Croftova názoru je.

Za druhé je třeba se podívat na faktografickou stránku textu. Pokud jde o údaje uvedené v části analýzy, která se věnuje přímo období studené války a první polovině 90. let, pak je nepochybné, že zde nechybí žádná důležitá politická událost či jednání týkající se kontroly zbrojení. Část knihy zabývající se vývojem kontroly zbrojení od starověku až po současnost má plnit funkci přehledu. Autor zde na čtyřiceti stranách shrnul celé dějiny kontroly zbrojení. Proto je možné, že některému čtenáři-historikovi by v tomto přehledu mohlo něco scházet. Nebylo však účelem podat vyčerpávající dějiny kontroly zbrojení, nýbrž vyvážený přehled jednání o míru či přehled poválečného uspořádání ve starověku, ve středověku či v novověku. Tento přehled ukazuje, že kontrola zbrojení má hluboké kořeny v minulosti a má na čem stavět, lépe řečeno, diplomaté mohou i v této oblasti svých aktivit využívat historických zkušeností. Ty ovšem byly zásadně pozměněny – jak zdůrazňuje Stuart Croft – využitím jaderné síly jako válečné zbraně.

Za třetí je nutné si položit otázku, zda je správná periodizace procesu kontroly zbrojení během studené války a vůbec typologie kontroly zbrojení, která je v recenzované knize předložena. Rozdělení do pěti časových období je dáno přijímáním různých smluv, které měly zásadní charakter pro vývoj kontroly zbrojení mezi supervelmocemi. Z tohoto hlediska je Croftovo rozdělení velmi vhodné, i když se zmíněné členění opírá právě o jednání, rozhovory a přijímání smluv. Tyto diplomatické aktivity ovšem nemusely vždy korespondovat s reálným omezováním počtu a vývoje zbraní. Např. mohlo jít o nahrazování zastaralých zbraní novými, což sice neznamenal navýšení počtu zbraní, ale zvyšovalo jejich účinnost. Typologie kontroly zbrojení, kterou analýza představuje, je přehledná (pouze pět typů), a přece postačující pro vystižení povahy celého komplexu smluv a dohod, které byly během období studené války a hlavně na počátku 90. let přijaty. Jak sám Croft v předmluvě poznamenává, jeho typologie není odvozená ze žádné práce, které autor používal jako faktografické podklady pro svou analýzu. K tomu ovšem dodává, že jeho typologie je pravděpodobně nejbližší té, jež je uvedena v knize Richarda D. Burnse *Encyclopedia of Arms*

Control and Disarmament z roku 1992. Zmíněná práce však přináší šest typů a jsou též jinak pojmenovány.

Nakonec této recenze nesmí zůstat stranou ani otázka, jaké geografické zaměření má Croftova kniha. Sám autor v závěru přiznává, že se jeho pohled může zdát příliš eurocentristický, neboť historický přehled, z něhož pak vycházel při zkoumání vývoje kontroly zbrojení během studené války a po jejím skončení, věnoval převážně Evropě. Tato skutečnost ovšem vyplývá ze zaměření celé studie, neboť jejím těžištěm je právě studenoválečná politika kontroly zbrojení mezi USA a tehdejším SSSR a z ní vyplývající mezinárodní politika kontroly zbrojení po skončení studené války. Ostatně již sám pojem studená válka je pojat eurocentristicky (nebo se týká prostoru USA, Evropy a SSSR), protože na mnoha místech Země probíhal horký konflikt (Vietnam, Korea, Angola apod.).

Pokud jde o vytyčené cíle, jichž chtěl autor recenzované knihy dosáhnout, je Croftova analýza precizní jak po stránce formální, tak i po stránce obsahové. Žádnému zájemci o bezpečnostní problematiku by tedy kniha *Strategies of Arms Control, A History and Typology* neměla chybět. Lze ji proto doporučit jak pro studenty mezinárodních vztahů a bezpečnostních studií, tak i pro specialisty zabývající se touto oblastí.

Přemysl Štěpánek